

Лекція № 2

Природа як умова розвитку туризму

Природа, природне середовище - один з найважливіших блоків країнознавства. Природні умови та природні ресурси будь-якої країни є, як правило, основну частину потенціалу, що визначає можливості розвитку туризму. Це вимагає досить уважного і докладного розгляду практично всіх основних компонентів природи на досліджуваній території. В курсі комплексного географічного країнознавства застосовується наступний стандартний план характеристики: рельєф, клімат, води, ґрунту, рослинність, тваринний світ, природні зони і т.д., аналогічний курсам загального землезнавства та фізичної географії. Таким чином, комплексне країнознавство і туристське країнознавство тісно пов'язані між собою, мають загальний об'єкт дослідження і є розділами однієї області знання - країнознавства. Але до цього загального об'єкта дослідження вони підходять з різних точок зору: комплексне країнознавство розглядає загальні взаємозв'язки між цілісною природою, господарством і населенням, а туристське країнознавство вивчає ті компоненти природи і просторові відмінності, які впливають на розвиток туризму. Обидва ці курсу мають подібну структуру, але різняться за програмними цілями і детальності вивчення матеріалу.

Основним компонентом природи будь-якої країни є рельєф. Характеристика рельєфу формує первісний образ території, а також є важливим фактором, що впливає на всі інші компоненти природи: води, клімат, рослинність і тваринний світ значною мірою визначаються особливостями рельєфу. Чим мозаїчніший рельєф, тим більше розмаїтості в інших компонентах, тим багатша природа загалом.

Загальну характеристику рельєфу доцільно розпочати з вказівки на те, які форми рельєфу знаходяться на території, як вони співвідносяться за площею (яка з них переважає), перелічити найбільші гори і рівнини.

Рельєф - сукупність усіх нерівностей земної поверхні, що називаються "формами рельєфу". Їх розрізняють за розмірами, будовою, походженням тощо. За розмірами виділяють найбільші, великі, середні і дрібні (малі) форми рельєфу. Найбільші - це материки й океанічні западини, великі - гори і рівнини, середні і малі - пагорби, яри, дюни та ін.

Розмір і розміщення великих і найбільших форм рельєфу залежать від віку, будови і розміщення великих тектонічних структур, тобто ділянок земної кори. Рівнини розташовані на платформах, а в підніжжях гір лежать геосинкліналі (складчасті області). Платформа - це великі малорухомі і слабо розчленовані ділянки земної кори. Геосинкліналі - великі рухомі і сильно розчленовані ділянки земної кори.

Гори (гірські країни, гірські системи) - великі, високо підняті і сильно розчленовані ділянки земної поверхні. Вони утворюються від взаємодії внутрішніх і зовнішніх процесів. За походженням гори поділяють на дві групи: 1) вулканічні і 2) тектонічні.

Гірські хребти - лінійно витягнуті підняття з чітко вираженими схилами і гребенем. Зниження між окремими частинами гірського хребта називаються сідловинами, найнижчі і найширші з них використовуються як перевали. Перетин двох чи декількох гірських хребтів називається гірським вузлом.

Гірські країни складаються з декількох гірських хребтів і між-гірських долин і улоговин, які їх розділяють.

Нагір'я - велике гірське підняття з єдиною складчастою основою.

Гори тектонічного походження поділяються на складчасті, складчасто-глибові і глибово-складчасті. Залежно від часу виникнення (за віком) гори поділяють на молоді, середні і старі. Це яскраво проявляється в різниці висоти гір: найвищі (понад 2000 м) - молоді й омолоджені; середні за висотою (1000 - 2000 м) - середні і за віком; а старі гори - низькі (до 1000 м), сильно зруйновані. Проте досить часто трапляються винятки. Визначити приблизний вік гір досить легко за тектонічною картою. Молоді гори, як правило, - складчасті, середні і старі - складчасто-глибові і глибово-складчасті. Морфоструктура включає склад і характер простягання гірських хребтів, їх взаєморозташування і висоту.

Морфоскульптура включає характер вершин (гребнеподібні, шпилясті, округлі, плоскі тощо), схилів (пологі, круті, стрімкі), міжгірських улоговин і перевалів (сідловин і гірських проходів), печер.

З внутрішніми (ендогенними) процесами, до яких належать повільні коливання, землетруси і вулканізм, пов'язані не тільки виникнення найзначніших форм рельєфу, а й постійні зміни земної поверхні. Повільні коливальні рухи відбуваються всюди і постійно. Землетруси - різкі, значні коливання, часто зі зсувами земної поверхні. Сила землетрусів вимірюється в балах. Землетруси найчастіше виникають у молодих складчастих горах.

Вулканізм - виверження магми (лави), води, що кипить, чи бруду на поверхню. Два останніх види вулканів називаються відповідно гейзерами і грязьовими вулканами.

Рівнини також різняться висотою і віком. В основі більшості рівнин лежать платформи. Вік платформи впливає на висоту і вік рівнини. Молодим платформам (плитам) відповідають звичайно молоді рівнини (до 200 м) - низовини; середнім за віком платформам відповідають середні за віком рівнини (до 500 м) - височини; древнім платформам відповідають найстарші і високі рівнини (понад 500 м) - плоскогір'я.

Плато - високі, рівні чи слабзорозчленовані ділянки рівнин, нагір'їв і гір, в основі яких лежать виступи кристалічного фундаменту. Найчастіше плато трапляються на плоскогір'ях. Походження і вік рівнин також можна визначити за тектонічною картою. Молоді рівнини складені переважно м'якими, пухкими осадовими породами (піски, глини, солі, вапняки тощо). На старих рівнинах переважають метаморфічні і магматичні гірські породи (сланці, конгломерати, пісковики, граніти, гнейси та ін.). На височинах трапляються метаморфічні й осадові породи, а магматичні значно рідше.

Середні і малі форми рельєфу формуються під впливом зовнішніх (екзогенних) процесів, до яких належать вивітрювання (ерозія, абразія та ін.), денудація, акумуляція та ін.

Вивітрювання - сукупність зовнішніх природних процесів, які спричиняють руйнування гірських порід. Розрізняють два основних види вивітрювання - фізичне і хімічне, які є наслідком діяльності наземних вод, льодовиків, вітру, підземних вод, прибійної хвилі на морських узбережжях тощо. Під дією води утворюються такі ерозійні форми рельєфу, як яри, балки, річкові долини, дельти рік й алювіальні рівнини. Внаслідок діяльності давніх льодовиків утворилися озерні улоговини, моренні гряди і пагорби, моренні (льодовикові) і водно-льодовикові (зандрові) рівнини. Під дією сучасних гірських льодовиків утворюються кари, трого, цирки тощо. Під дією вітру утворюються бархани, дюни, останці, печери та ін. Під дією прибійної хвилі утворюються абразійні рівнини на морських узбережжях, часто складені морським піском чи галькою. Під дією підземних вод утворюються карстові форми рельєфу: лійки, колодязі, печери (зі сталактитами і сталагмітами). Середні і малі форми рельєфу сформовані, переважно, осадовими гірськими породами, за винятком останців.

Клімат - головний компонент природи, який визначає можливості розвитку туризму в будь-якій країні. Причина цього в тому, що саме клімат, його особливості визначають попит. Вибираючи країну, турист насамперед цікавиться тим, які клімат і погода, наскільки вони будуть сприятливі для відпочинку. Крім того, клімат впливає практично на всі інші компоненти природи. Різноманітність кліматичних умов - одна з головних причин різноманітності видів і напрямків туризму в даній країні. У характеристиці клімату і погоди слід звернути увагу на ряд положень (аспектів). По-перше, клімат і погода - різні поняття, хоча і однаково важливі для туризму. При цьому клімат - поняття, більш загальне в порівнянні з погодою. Тому починати характеристику слід з вивчення основних закономірностей і понять клімату, розглядаючи послідовно головні елементи, явища і показники, що характеризують їх. Перш за все, слід звернути увагу на те, в яких (якому) кліматичних поясах розташована країна, і які особливості їх поширення по території. Якщо на території країни кілька кліматичних поясів, то доцільно вибрати найбільш сприятливий для туризму і спочатку дати характеристику цього пояса за планом: тип або типи клімату, оскільки якщо назва пояса має приставку «суб», то типи клімату змінюються по сезонах року відповідно типам повітряних мас. Кліматичні умови всередині пояса змінюються із заходу на схід, відповідно мінливих підтипів повітряних мас змінюються кліматичні області. Тип клімату визначається типом повітряної маси, а кліматична область - підтипом повітряної маси.

Якщо в обраному кліматичному поясі кілька кліматичних областей, то характеризувати їх слід в порядку, відповідному ступеню сприятливості умов для туризму.

Інформація про те, в якій кліматичній області знаходиться цікавить нас область, обов'язкове, так як кліматичні показники, а тим більше дані погоди

безпосередньо залежать від цього. Потім треба послідовно визначити основні елементи: дані про температуру, тиск, вологості, опадах, вітрах.

Розглядаються параметри показників протягом року, в середньому за рік, за минулими сезонами, а також зміни - амплітуди коливань. Амплітуди важливі при визначенні специфічних особливостей клімату. Так, наприклад, значні амплітуди коливань типові для областей з континентальним і різко континентальним кліматом, а в приморських районах амплітуди коливань невеликі.

Характеристику всіх кліматичних показників слід давати по основним сезонам.

Далі треба коротко зупинитися на характеристиці основних кліматичних явищ. При цьому особливу увагу слід приділити областям високого і низького тиску, бо вони безпосередньо впливають на значущість погодних змін.

Далі необхідно дати характеристику погоди. Послідовність аналогічна характеристиці клімату: тип погоди, характеристика основних елементів і явищ. Різниця полягає лише в тому, що при характеристиці погод якісні показники грають, як правило, більш важливу роль, формуючи образ середовища перебування.

Наприклад, «погода - сонячна, тепла, без опадів, майже безвітряна» - така характеристика скаже набагато більше, ніж кількісні дані, які теж мають значення.

Клімат - це стан нижнього шару атмосфери за тривалий проміжок часу.

Тропосферу прийнято ділити на різні повітряні маси. Під повітряною масою розуміють великий об'єм повітря тропосфери, що володіє відносно однорідними властивостями і рухається як одне ціле. Основними властивостями кожної повітряної маси є температура, тиск, вологість, запиленість. Головне властивість повітряної маси - температура, що залежить від величини сонячної радіації (кількості сонячного тепла, що надходить на Землю). Кількість сонячної радіації залежить від кута падіння сонячних променів, тобто від географічної широти. Чим більше кут падіння, тим більша кількість сонячного тепла (сонячної радіації) надходить на Землю. Відповідно величиною сонячної радіації розрізняють чотири типи повітряних мас: 1) екваторіальна; 2) тропічна; 3) помірна і 4) арктична (антарктична). Важливий також характер підстильної поверхні, над якою формується повітряна маса; це перш за все суша або море (океан). Над материком формуються континентальні {материкові), а над океаном - морські {океанічні) повітряні маси, звані підтипами. Всі типи повітряних мас діляться на підтипи, крім екваторіального. Типи і підтипи повітряних мас позначаються буквами. Будь-яка повітряна маса займає площу в тисячі і мільйони квадратних кілометрів, ці простору з певним панівним типом повітряної маси називаються основними кліматичними поясами. Всього сім основних кліматичних поясів: екваторіальний, тропічні (північний і південний), помірні (північний і південний), арктичний і антарктичний (розташовані в полярних широтах). Великий вплив на формування клімату надає також атмосферна циркуляція - закономірне переміщення повітряних мас. Крім поясів постійного їх

перебування (основних кліматичних поясів) виникають пояси, в яких двічі на рік (взимку і влітку) повітряні маси змінюються: взимку панує одна повітряна маса, а влітку - інша. Такі кліматичні пояси називаються перехідними, в їх назві присутнє приставка «суб»: субекваторіальний (північний і південний), субтропічний (північний і південний), субарктичний (або субантарктичний); всього налічується шість перехідних поясів. У кожному з них влітку панує тип клімату, що формується на широтах, розташованих ближче до екватора, а взимку - тип клімату, розташований ближче до полюса. В одному і тому ж поясі клімат на океані і на материках є неоднаковим. Якщо безпосередньо на узбережжі переважає морський (океанічний) клімат, то в міру віддалення від узбережжя він стає континентальним. Великий вплив на клімат прибережних територій надають морські течії. Так, клімат в Норвегії, розташованої на західному узбережжі Скандинавії, тепліше і вологіше завдяки теплій течії Гольфстрім: температура взимку навіть у полярного кола близько 0°C . А на півострові Лабрадор, розташованому на цих же широтах в Канаді, клімат набагато холодніше і суші: цей півострів омивається однойменною холодною течією. Ці відмінності найбільш різко проявляються в кліматі країн, розташованих в тропічних, субтропічних, субарктичних поясах і помірному поясі Північної півкулі, де є великі масиви суші. У країнах, розташованих в екваторіальному, субекваторіальному, субантарктичному і помірному поясах Південної півкулі, ці відмінності виражені набагато слабкіше. Таким чином, на континентах в межах ряду кліматичних поясів при русі із заходу на схід розрізняють кліматичні області: уздовж західних узбереж - морський клімат, східніше - помірно континентальний, далі - континентальний. Іноді (рідко) у внутрішніх районах, віддалених та ізольованих від океанів і морів, - різко континентальний і, нарешті, на східних узбережжях - океанічний мус-сонний клімат. Крім того, клімат в горах залежить від їх висоти, змінюється співвідношення тепла і вологи, і утворюються висотні кліматичні пояси. Характеристика клімату дається в межах певного кліматичного поясу або області і включає наступну систему кліматичних показників: температура, тиск, вологість, опади, вітер. Температура - головний кліматичний показник, що визначає можливості розвитку більшості видів туризму. Загальна закономірність у розподілі температури - її зниження від екватора до полюсів. Температури повітря відображені на кліматичних картах ізотермами (лінії, що з'єднують точки з однаковою температурою повітря за певний проміжок часу). Для характеристики і оцінки можливостей розвитку туризму необхідно проаналізувати середньорічне значення температури, середні значення температур зими і літа, річну амплітуду температур і річний хід температури повітря. Річний хід температур - зміна середньомісячних температур протягом року. Різниця середньомісячних температур самого теплого і самого холодного місяців називається річною амплітудою температур. Чим менше річна амплітуда коливань, тим ближче країна до океану. Найбільші перепади температур мають країни з різко континентальним кліматом. Зазвичай з висотою температура повітря зменшується, але трапляються винятки, коли з висотою температура повітря підвищується. Це явище називається

температурної інверсії. Вона зустрічається в країнах, що мають складний гірський рельєф, де над сніговою поверхнею високо в горах встановлюється незвично висока для зими температура, або на дні міжгірських улоговин, куди стікається холодне повітря. Така аномалія також певним чином впливає на розвиток туризму. У високогірних районах з такою аномалією зимові умови найбільш сприятливі для гірськолижного туризму. Розподіл атмосферного тиску на земній поверхні також змінюється по широті, від екватора до полюсів. В результаті існують пояса зниженого тиску (екваторіальний і помірні) і підвищеного тиску (тропічні і полярні). Знання величини тиску має не академічне, а суто практичне значення в туризмі. Переміщення туристів, які постійно проживають в умовах низького тиску, в країну, розташовану в поясі високого тиску, навіть для здорових людей вимагає періоду адаптації, а для хворих, які страждають, наприклад, гіпертонією, або ослаблених людей може мати досить важкі наслідки. Показники атмосферного тиску відображені на кліматичних картах ізобарами (лінії, що з'єднують точки, які фіксують однаковий тиск). Реальна картина розподілу тиску набагато складніше. Над континентами і океанами існують області високого та низького тиску; одні зберігаються протягом усього року: Північнотихоокеанський, Північно-Атлантичний, Південно-Тихоокеанський, Південно-Атлантичний і Південно-Індійський максимуми і Ісландський мінімум.

Інші виникають тільки взимку: Північно-Американський, Азіатський і Австралійський максимуми і Алеут мінімум; або тільки влітку: Північно-Американський, Південно-Азіатський, Південно-Американський, південноафриканський максимуми і Австралійський мінімум. Замкнута область підвищеного тиску - максимум. Замкнута область зниженого тиску - мінімум. Максимуми і мінімуми - це центри виникнення гігантських вихрових потоків - антициклонів і циклонів, які мають вирішальний вплив на погоду. У замкнутої області підвищеного тиску формується спадний вихор з рухом повітря від центру до периферії - антициклон. У замкнутої області зниженого тиску формується висхідний вихор з рухом повітря від периферії до центру - циклон. Від температури повітря, величини атмосферного тиску і характеру підстильної поверхні залежать також вологість (сухість) повітря і опади.

Для туристської країнознавчої характеристики важлива відносна вологість, т. Е. Зміст водяної пари в 1 м³ повітря, виражене у відсотках. Нормальним показником відносної вологості повітря вважається 40 -60% в залежності від широти. Кількість опадів, що випадають залежить від вологості повітря. Чим вище відносна вологість, тим імовірніше випадання опадів. За формою випадання опади бувають твердими або рідкими і вимірюються шаром води, який утворюється на поверхні при відсутності стоку і випаровування. Кількість опадів, що випали виражається в міліметрах (мм). Найбільша кількість опадів випадає в екваторіальних широтах. У тропічних - кількість опадів убуває, в помірних - збільшується, а в полярних широтах - убуває. При підйомі в гори кількість опадів спочатку збільшується, потім зменшується, вище межі хмар це явище відсутня, сніг приноситься сюди вітрами. Режим випадання опадів, або річний хід опадів, - це зміна їх кількості

по місяцях. Розподіл опадів по території всередині країни залежить від близькості до моря, від температури і вологості повітря, від хмарності, атмосферного тиску, від рельєфу, вітрів, що панують на узбережжях материків. При характеристиці опадів важливо вказати загальна їх кількість, річний хід (режим випадання) і форми випадання. Тверді опади, що випадають взимку (а високо в горах - протягом усього року), утворюють сніговий покрив, висота, щільність, стійкість і тривалість залягання якого визначають можливості розвитку зимових видів спортивного туризму. Вітер - це переміщення повітря в горизонтальному напрямку від більшого тиску до меншого з відхиленням вправо в Північній півкулі і вліво - в Південному. Вітер характеризується швидкістю і напрямом. Швидкість вітру виражається в метрах в секунду або в балах. Напрямок вітру визначається по тому боці горизонту, звідки дме вітер. На Землі існує кілька постійно дмуть вітрів, що мають власні назви. Від тропічних поясів підвищеного тиску в напрямку до екватора і помірних широт дмуть пасати. Від полярних поясів підвищеного тиску у напрямку до помірних широт дмуть північно-східні (в Північній півкулі) і південно-східні (у Південній півкулі) вітри. У помірних широтах ці потоки зустрічаються і відхиляються на схід під впливом обертання Землі. Тому в помірних широтах панують західні вітри. Таким чином, на Землі всього три постійно дмуть вітру: пасати, західні і північно (південно) східні. Крім них є ще вітер, що виникає в результаті різниці тиску між сушею і океаном і званий мусоном. Взимку тиск вище над материком і вітри дмуть з континенту на океан, а влітку - навпаки, з океану на материк. Мусони найбільш характерні на східних і південно-східних узбережжях материків. В областях підвищеного тиску також виникають сильні вітри, що переміщуються в різних напрямках і мають місцеві назви. Вітри, що виникають в областях зниженого тиску (їх часто називають циклонами), відрізняються великою швидкістю і руйнівною силою (тайфуни, урагани, смерчі, торнадо). Залежно від місцевих умов (рельєф, водойми, рослинність або її відсутність) виникають місцеві вітри: бризи, фени, бору і ін. Але в багатьох країнах місцеві вітри, наприклад самум в пустельних районах Єгипту, справляють істотний вплив на розвиток туризму, тому їх коротка характеристика необхідна. Погода - стан нижнього шару атмосфери в даній місцевості в даний момент або в який-небудь невеликий відрізок часу (день, добу, тиждень). Коли мова йде про місяці, то говорять про переважну погоду, або про переважне типі погоди, так як навіть за цей порівняно невеликий відрізок часу погода встигає змінитися. Погода характеризується елементами і явищами. До елементів погоди відносяться температура і вологість повітря, атмосферний тиск.

Явища погоди - вітер, хмари, опади, грози, посухи, урагани і т.д. Погода, так само як і клімат, характеризується не окремо взятими показниками (елементами і явищами), а їх сукупністю. Вплив погодних умов на туризм часто проявляється набагато значніше, ніж вплив клімату. На відміну від клімату погода характеризується добовими або денними коливаннями показників температури, тиску і вологості. Для оцінки ступеня сприятливості погодних умов використовуються дані добових амплітуд (перепадів)

температур, вологості і тиску. Людський організм реагує на перепади температури і тиску понад шість одиниць на добу. Якщо амплітуда збільшується вдвічі, реакція людини часто стає болючою. Добовий хід температур - це зміна середньодобової температури повітря за цей відрізок часу. Добова амплітуда температури - це різниця між найвищою і найнижчою температурою повітря за розглянутий період. Добовий хід атмосферного тиску - це зміна середньодобового показника тиску за розглянутий відрізок часу. Добова амплітуда тиску - це різниця між найвищим і найнижчим показниками тиску. Великий перепад тиску - свідомство крайньої нестабільності погоди. Він характерний для територій, розташованих на узбережжі в районах проходження атмосферних фронтів і поблизу від центрів (областей) зниженого тиску. добовий хід вологості повітря - це зміна середньодобового показника відносної вологості за розглянутий період часу. Добова амплітуда вологості - це різниця між максимальним і мінімальним показниками відносної вологості. Великий перепад вологості - свідомство того, що територія розташована або на кордоні кліматичних поясів, або уздовж атмосферного фронту. Атмосферний фронт - це розділ між повітряними масами, що володіють різними властивостями. Фронти бувають теплі і холодні. Перші приносять потепління, якому передують опади, а другий - похолодання, посилення вітру, опади, грози, смерчі. Умови, сприятливі для виникнення фронтів, існують в циклонах помірних широт. Територія, розташована уздовж будь-якого атмосферного фронту, несприятлива для туризму.

Хмари утворюються при конденсації водяної пари в піднімаючому повітрі внаслідок його охолодження. Висота їх утворення залежить від температури і відносної вологості. За формою розрізняють перисті, шаруваті і купчасті хмари. Перисті - це хмари верхнього ярусу, напівпрозорі, крижані, що не дають опадів. Шаруваті - це середній і нижній яруси, і саме вони в основному дають опади, часто тривалі, обложні. Купчасті хмари - нижній ярус, але вони можуть досягати дуже великої висоти, з ними пов'язані зливи, град, грози.

Хмарність виражається в балах за десятибальною системою. Повна хмарність - 10 балів. Найбільша хмарність в циклонах, найменша - в антициклонах, над Антарктидою і тропічними пустелями. Опади при характеристиці погод зазвичай розрізняють за характером випадання і за походженням. Дощі бувають зливові (інтенсивні, але нетривалі), обложні (середньої інтенсивності, рівномірні і тривалі, можуть йти цілодобово) і моросіючі (дрібнокраплинний, але тривалі). За походженням: конвективні (при жаркій і вологій погоди), фронтальні (при проходженні атмосферного фронту), орографічні (на навітряних схилах гір).

Розрізняють два типи погоди- циклональний і антициклоніальний.

Циклональний тип погоди - похмура (хмарна), нестійка, з частими і значними змінами показників температури, тиску, з рясними опадами, вітряна. Антициклоніальний тип погоди - ясна (сонячна), стійка, з рідкісними і незначними коливаннями температури і тиску, без опадів, безвітряна. Найменш сприятлива погода на територіях уздовж ліній атмосферних фронтів.

Типи погод і відповідні їм показники змінюються протягом року, зазвичай для кожного сезону можна виділити якийсь певний тип погоди. Характеристика вод є обов'язковим компонентом будь-якої туристської характеристики, так як практично немає країни, де води не грали б важливу роль у розвитку туризму. Навіть в країнах, розташованих в зоні пустель, туризм орієнтується насамперед на певні річки або озера, підземні джерела, оазиси або ділянки морського узбережжя. Характеристику вод доцільно почати з розгляду вод Світового океану, що омивають країну: моря, океани, затоки або протоки. Треба назвати їх, а потім дати коротку характеристику вод тих морів або океанів, які визначають можливості розвитку туризму в даній країні. У рельєфі дна Світового океану виділяють чотири зони, але з точки зору туризму інтерес представляють головним чином перша (зона шельфу або материкової мілини) і менше друга (перехідна, що складається з ланцюжків островів і улоговин околичних морів). Країни зі значними ділянками мілководного шельфу мають (за інших сприятливих умов) хороші умови для розвитку рекреаційного пляжного, спортивного, круїзного та оздоровчого видів туризму. Склад гірських порід, що складають дно, також впливає на можливості розвитку пляжно-купального туризму і яхтингу (якщо дно складено піском або дрібною галькою) або дайвінгу (якщо дно кам'янисте або крупногалечний). Різкий перепад висоти дна (глибини) біля берега (перелом дна) створює найбільш сприятливі передумови для розвитку серфінгу, іноді буває два-три таких перелому (наприклад, деякі ділянки вздовж східного узбережжя Австралії). Ланцюжки островів або поодинокі острова, особливо цілі архіпелаги (вони бувають як вулканічного, так і материкового походження) створюють додаткові можливості для розвитку туризму. Підводні скелі, печери і уступи в теплих морях є основою зростання коралів і становлять інтерес для любителів підводного плавання. Коралові острова і лагуни з дрібним білим піском - справжній «рай» для купання та відпочинку.

Характеристика кожного з цих об'єктів (море, моря або частина океану) повинна включати їх назва, місце розташування щодо території країни і щодо території океану (околичне, внутрішнє або міжострівне). Потім дається характеристика глибин, в першу чергу прибережної зони (середня і максимальна глибина дна), рельєфу дна, зокрема зазначається, в якій зоні дна Світового океану знаходиться дане море і т.д. Особливу увагу слід приділити характеристиці берегової лінії. Порізана берегова лінія, утворює численні затоки і острови, служить додатковою сприятливою умовою розвитку туризму. Далі слід дати характеристику властивостей вод моря або частини океану: температура і її зміна за минулими сезонами року, солоність, рух вод (течії і хвилювання води) і коротко повідомити про органічну (біологічної) життя водойми. Якщо водойма замерзає, слід вказати тривалість і по можливості стійкість льодового покриву. У ряді країн важливим ресурсом розвитку туризму стають приливи, що досягають значних висот - 10 м і більше. Якщо країна має велику акваторію моря (або морів) з численними островами (Архіпелагами), це сприятливі можливості розвитку морського круїзного туризму і яхтингу.

Характеристика вод суші включає характеристику річок, озер, боліт, підземних мінеральних вод. Коротку характеристику льодовиків слід привести в розділі «Рельєф країни», а детальна характеристика льодовиків представляє безперечний інтерес, але це вже ресурси розвитку спортивного, зокрема гірськолижного туризму. Загальна характеристика річок включає відомості про те, наскільки багата ними територія країни, які вони за розмірами, значенням, величиною і особливостям розміщення. Потім слід перерахувати найбільш великі головні річки країни і привести характеристику кількох річок різного типу, що представляють інтерес для туризму. Характеристика кожної з річок дається за таким планом: назва річки, її місце в річковій системі (головна річка або приплив), місце розташування, витік, гирло. Далі характер течії річки (гірська або рівнинна, багато-або маловодна), температура води, швидкість течії, ухил і падіння. Великий вплив на розвиток певних видів туризму надають режим річки (зміна рівня води, наявність та час повені, межені, паводків, тривалість і стійкість льодового покриву, час льодоставу та льодоходу), характер русла (наявність порогів, водоспадів, «щік», перепадів) і річкової долини. Загальна характеристика озер включає інформацію про те, наскільки багата ними територія країни, які вони за походженням, величиною, глибині, які особливості їх розміщення. Далі, назвати найбільші озера і дати характеристику тих з них, які становлять найбільший інтерес для різних видів туризму. Характеристика кожного з озер дається за таким планом: назва озера, його місце розташування, походження озерної улоговини (тектонічна, льодовикове, карстове), характер берегової лінії, дна і гірських порід, що складають берега і дно озера, глибини, температура, солоність (сточне або безстічне), режим і рух вод озера, характер рельєфу і рослинності берегів. Особливу увагу слід приділити режиму озера (елементи якого аналогічні річковому) і короткій характеристиці островів. Часто навколо великого озера або вздовж крупної річки формується особий мікроклімат — благоприятний для розвитку туризму. Крім того, на берегах подібних водоемів, як правило, має місце багато культурних і історичних центрів, що сприяє розвитку круїзного озерно-речного туризму. Мінеральні озера представляють важливий ресурс для лікувального туризму. Річки і озера часто мають багатий підводний світ, тваринний і рослинний, короткий опис якого представляється необхідним і цілющою. *Болота* представляють інтерес для туризму головним чином як місця обитання рідких, іноді унікальних рослин і тварин, тому будуть розглянуті в відповідному розділі.

Підземні мінеральні води і грязі мають особливе значення для туризму, про що вже говорилося. Власне для туризму інтерес представляють не підземні пласти, що містять воду, а джерела, тобто природні місця виходу вод на поверхню, або артезіанські свердловини - штучно створені місця виходу мінеральної води на поверхню. Характеристика окремих джерел має велике значення для лікувального туризму, але є частиною іншого курсу - «Туристські ресурси». В даному курсі досить привести загальну

характеристику мінеральних вод і лікувальних грязей країни. Характеристика цих вод і грязей включає оцінку того, наскільки багата ними територія країни, які вони за складом, температурі і характером впливу на організм людини, далі слід назвати території (райони країни), найбільш багаті мінеральними водами або лікувальними грязями. Води Землі включають води Світового океану і води суші. Світовий океан - це чотири океани і безліч морів, заток і проток. Морем називається частина океану, більш-менш відособлена від нього сушею (островами, півостровами) або височинами підводного рельєфу. Моря за ступенем відособленості від океану поділяються на околиці, внутрішні і міжострівні.

Кордон суші і моря називається береговою лінією, яка може бути слабо порізаною (тоді це являє чимало труднощів для судноплавства, особливо в прибережній зоні) і сильно порізаною, що утворює безліч вигинів, іноді великих і глибоко вдаються в сушу. Вони називаються затоками і можуть бути утворені береговою лінією як моря, так і океану. Вузьке водний простір, обмежений з двох боків сушею і з'єднує два суміжних водойми (океани або моря), називається протокою.

Рельєф дна розділяється на чотири зони: материкова мілина, або шельф, і материковий схил; перехідна зона, ложе океану і серединно-океанічні хребти. Перехідна зона складається з улоговин окраїнних морів, ланцюжків островів і глибоководних западин; цій зоні властиві сильні і часті землетруси. Шельф - це затоплена частина континенту. На шельфі зустрічаються форми рельєфу, які характерні для прибережної частини суші: затоплені річкові долини, пагорби, «баранячі лоби» і т.д. Дно шельфу складено зазвичай гравієм, галькою, піском, рідше зустрічаються монолітні кам'яні або скелясті ділянки. В таких районах в результаті розколів, розломів деякі ділянки дна піднімаються, утворюючи уступи, що викликає різку зміну (підвищення) висоти хвилі. Іноді буває кілька таких уступів, в теплих морях вони стають основою формування колоніальних коралів, утворюючи коралові рифи або острова. Острови перехідної зони бувають материкового, коралового, але частіше вулканічного походження. Улоговини окраїнних морів розташовуються на шельфі або у верхній частині материкового схилу. Ці моря зазвичай оточені ланцюжками мальовничих островів, щодо неглибокі, температура води в них вище, ніж у відкритому океані, тваринний і рослинний світ багатий, так як відбувається активне перемішування вод (теплих і холодних, прісних і солоних). Температура води в морях і океанах залежить перш за все від географічної широти, в екваторіальних широтах температура протягом всього року $27 - 28^{\circ} \text{C}$, а в приполярних районах тоді ж - 0°C і навіть нижче. У тропічних і помірних широтах температура води у західних узбереж на $3 - 5^{\circ} \text{C}$ вище, ніж у східних, через морських течій. Добові і річні коливання температури води незначні. Найбільш великі вони в помірних широтах, складаючи $5 - 10^{\circ} \text{C}$. Найвища температура води в Північній півкулі спостерігається в серпні, а найнижча - в лютому, а в Південній півкулі - навпаки. Температура води залежить також від глибини моря. Мілководдя влітку швидко нагріваються і температура тут значно вище, а взимку швидко

остигають. Крім того, температура води в морях і океанах знижується з глибиною. Солоність води в морях виражається в проміле. Найвища солоність вод в тропічних широтах - 37‰, в екваторіальних і помірних широтах вона становить 34-35‰, в приполярних широтах вона знижується до 32-33‰ через стоку численних річок і зниження випаровування. Найвища солоність спостерігається в Червоному морі - до 42‰, тому в ньому так легко плавати. Лід утворюється лише в морях і океанах, розташованих в приполярних і полярних широтах і мають слабосолоні води. Проте в деяких морях льодовий покрив зберігається від 6 до 10 місяців в році і більш, що дуже ускладнює розвиток туризму. Але в океанах і морях часто зустрічаються величезні маси льоду материкового походження. Це - айсберги, «плаваючі гори». Процес їх утворення викликає великий інтерес у любителів спостерігати незвичайні явища природи (наприклад, сход пакових льодів в океан в Гренландії або на Алясці). Для таких туристів організуються морські круїзи.

Води Світового океану постійно знаходяться в русі. Розрізняють два види руху вод: 1) коливальний - хвилювання і 2) поступальний - течії. Головною причиною утворення хвиль є вітер, середня висота вітрових хвиль становить 4 - 6 м, біля берегів деяких країн висота хвиль досягає 20 м і більше, а довжина хвилі - понад 250 м. Високі хвилі - можливість організації серфінгу міжнародного класу. Коли вітер стихає, ще довго залишаються довгі пологі хвилі брижах, на яких так приємно гойдатися в теплому морі. Поблизу берега через тертя об дно хвилі перекидаються, утворюючи прибій. Біля берегів з сильним прибоєм купання в морі практично неможливо. У сейсмічно активних районах дна Світового океану в результаті землетрусів чи вивержень вулканів виникають величезні хвилі - цунамі, що викликають катастрофічні руйнування. Райони, де вони бувають досить часто, несприятливі для туризму. Ще одним видом хвилювання є приливно-от-зливи руху. Причина їх виникнення - вплив тяжіння Місяця і Сонця. У вузьких затоках ряду країн висота припливів така висока, що це явище стало важливою умовою, що привертає безліч туристів. Течії - горизонтальні переміщення води в морях і океанах, своєрідні «річки в океані». Вони характеризуються певною температурою, напрямком і швидкістю. Про вплив течій на клімат вже говорилося, а в даному розділі ми розглянемо морські та океанічні течії безпосередньо як умова розвитку туризму. Безумовно, якщо у самого берега проходить потужна течія, це погіршує туристські можливості території, особливо якщо це холодна течія, так як купаються в морі люди або навіть невеликі судна можуть бути віднесені далеко від берега.

У той же час слабкі по потужності і швидкості місцеві течії широко використовуються вітрильними судами при організації яхтингу і фішингу. Рослинний і тваринний світ Світового океану багатий і різноманітний, особливо в морях шельфової зони і в районах, розташованих на стику теплої і холодної течій. За масштабами використання і значенням для туризму провідне місце займають риби, потім колоніальні корали, морські звірі, молюски та голкошкірі, а також різноманітні водорості. Вони є не тільки об'єктом риболовлі та підводного полювання, але і частиною чудових

підводних ландшафтів, котрі приваблюють тисячі любителів підводного плавання. До вод суші відносяться річки, озера, болота, підземні води і льодовики. Річка - постійний водний потік, поточний в розробленому цим потоком поглибленні, званім руслом. Місце, де річка починається, називається виток. Місце впадання річки в іншу річку, озеро, море або океан називається гирлом. Устя можуть мати різну форму: дельта, естуарій, сухе гирлі. Дельта - мережа проток, розділена наносами річки, має в плані трикутну форму. Естуарій - воронкообразное розширене і затоплене морськими водами гирлі річки. У пустельних, посушливих районах деякі річки іноді не досягають іншої водойми, пересихая або виливаючи води в невелику улоговину, утворюючи болото. Будь-яка річка від виток до гирла тече в зниженні, створеному її наносами і званому річковою долиною. Річкові долини гірських і рівнинних річок відрізняються один від одного. Багато річкові долини рівнинних річок мають складну будову, включаючи зрозумію і тераси, що надає багатоплановість і відповідно більшу привабливість місцевості. Долини гірських річок слабо розроблені, часто мають форму ущелин, надаючи місцевості «дикий», первозданний вигляд. Головна річка з усіма її притоками і притоками приток називається річковою системою.

Є країни, на території яких немає головних річок, а тільки їх притоки, але це не означає, що можливості розвитку водних видів туризму тут невеликі. Головною умовою, що визначає можливості туризму, є повноводност' рек. Маловодні річки, які «курка вбрід перейде», нехай це навіть головна річка системи, представляють незначний інтерес для туризму. Навпаки, багатоводні річки, нехай це навіть притоки приток, створюють хороші можливості для розвитку різних видів водного туризму. При цьому в цілому не має значення, яка це річка - гірська або рівнинна. Температура води в річках і озерах має велике, часто визначальний вплив при оцінці можливості рекреації, але знайти в літературі конкретний показник - завдання малоімовірна, практично нездійсненне. Навіть якщо мова йде про дані в межах державних кордонів, отримати такі спеціальні відомості в гідрометеослужби складно, наприклад, якщо жителю Московської області потрібні дані про літній температурі води в малій річці Алтайського краю. А якщо мова йде про річку в іншій державі, то це просто нереально. Тому в практиці зазвичай користуються непрямими даними. У приморських рекреаційних районах, як правило, вказується температура прибережних вод. Можна також скористатися даними температури води в великих озерах, розташованих на території досліджуваних країн. Аналогічним чином можна отримати відомості про швидкість течії. Але в цьому випадку ситуація спрощується тим, що не потрібно отримати конкретну цифру, а досить буває і приблизної оцінки.

Швидкість течії річки знаходиться в прямій залежності від рельєфу тієї місцевості, по якій вона протікає, тобто від падіння і ухилу. Падінням річки називається перевищення виток над гирлом, а ухилом річки - відношення цієї різниці висот до довжини річки. Якщо річка має велику величину падіння і значну довжину, то ухил невеликий. Часто так буває у рівнинних річок, які мають невеликі ухили і малу швидкість течії, рідко перевищує 1 м / с. Ухили

гірських річок значні, так як величина падіння часто величезна, а довжина - мала. Тому швидкість течії в гірських річках велика, зазвичай більше 5 м / с. Швидкість течії дуже впливає на туризм. На великих, повноводних рівнинних річках можлива організація річкових круїзів, а на малих рівнинних річках - човнових походів і прогулянок. Повноводні гірські річки надають можливість організації рафтингу (сплавів). Особливий інтерес для любителів раф-тингу представляють річки, на яких зустрічається безліч перешкод: пороги, перекати.

Пороги - це великі камені твердих порід, що перегороджують русло річки. Перекати - це великий уламковий матеріал (крупний гравій або галька), що зустрічається на мілководдях в руслі річки. Найважливішим елементом характеристики є режим річки, тобто зміна водності річки по сезонах, коливання рівня і зміна температури води. Рівень води в річках більшості країн змінюється протягом року. Звичайно, є винятки (наприклад, Амазонка), але вони тільки підтверджують правило. Найвищі рівні води в річках бувають під час повеней і паводків. Повінь - щорічно повторюваний в певну пору року тривалий і високий підйом рівня води в річці, причини якого можуть бути різними і вони, як правило, не представляють інтересу для розвитку туризму. Паводок - значний, але короткочасний і раптовий підйом рівня води в річці. Передбачати паводок буває складно, і він може завдати істотної шкоди, як, наприклад, паводок, викликаний зливовими дощами в серпні 2002 р на Чорноморському узбережжі Північного Кавказу. На річках багатьох країн субтропічного, тропічного і, рідше, помірної поясів в літню пору рівень води різко знижується; річки міліють, ускладнюючи судноплавство і сплав, таке явище називається межень. Річки, моря і озера помірної приполярної і полярної поясів замерзають в зимову пору року. З одного боку, це обмежує можливості розвитку традиційних видів туризму, а з іншого - створює інші передумови: організація підлідної риболовлі або катання на санях, лижах, снігоходах в умовах сталого льодового покриву. Озеро - це замкнений водойму, що утворився в природному поглибленні, яке називається озерної улоговиною. Походження озерної улоговини обумовлює величину, форму, розмір і в значній мірі режим озера. За походженням улоговин розрізняють озера: тектонічні, що утворилися в результаті розломів (Байкал) або прогинів (Вікторія) земної кори, вулканічні (Кроноцьке), в кратерах вимерлих вулканів; запрудні або завальні (Сарезьке), утворені в результаті появи природних гребель, перегородили річкову долину в горах; льодовикові, наслідки діяльності стародавнього льодовика (Онезьке); карстові в карстових провалах і воронках; озерастаріці - залишок старого русла річки; залишкові, або реліктові, що виникли після відступу моря (Каспійське); штучні - водосховища. Озера поділяються на стічні, з яких витікають річки, і безстічні. Стічні озера прісні, а безстічні - солоні, причому їх солоність може бути в багато разів вище солоності океану. У деяких озерах сіль може випадати в осад, утворюючи ропу. Великі озера становлять значний інтерес для рекреаційного та спортивного, рідше для лікувально-оздоровительного видів туризму. Оцінюючи можливості розвитку туризму на берегах озер, важливо

знати температуру, режим озера, склад гірських порід, що складають дно і береги, і ряд інших показників, наприклад прозорість. Круті і обривисті або заболочені береги більш мальовничі, але обмежують можливості використання, пологі - більш сприятливі, так як можлива організація пляжів, зон відпочинку. Важливим сприятливою умовою є багатий водний світ озер - рослинний і тваринний. Болота - надмірно зволожені ділянки суші з вологолюбна рослинністю. Вони підрозділяються на низинні, перехідні та верхові (більш детальна характеристика боліт дана далі в § 5, так як найбільший інтерес з точки зору туризму представляє рослинність боліт). Підземні води - це води, що знаходяться в ґрунтах і гірських породах верхньої частини земної кори в рідкому, твердому і газоподібному станах. Вони заповнюють проміжки між окремими частинками, пори пухких порід і тріщини твердих гірських порід. Глибина залягання, напрям і інтенсивність руху підземних вод залежать від водопроникності гірських порід. Водопроникні породи (піски, галькові, гравій) пропускають воду. Водонепроникні, або водонепроникні (глина, сланці), не пропускають, затримують воду. За умовами залягання підземні води поділяються на ґрунтові, ґрунтові і міжпластові (артезіанські). Для туризму найбільшою цінністю є артезіанські води, що знаходяться між двома водотривкими пластами, так як вони чистіші, ніж ґрунтові. Там, де шар водотривких порід, над яким лежить водоносний, виходить на поверхню, з'являється джерело. Джерела бувають спадні (Харчуються ненапорніе, ґрунтовими водами) і висхідні (харчуються напірними, артезіанськими водами). Своєрідний тип джерел - гейзери, що періодично викидають гарячу воду і пар на велику висоту. Вони утворюються в основному в районах сучасного вулканізму, де близько до поверхні залягає магма. Джерела з температурою води до 20 ° С називають холодними, від 20 до 37 ° С - теплими, а понад 37 ° С - гарячими, або термальними. Підземні води різні за хімічним складом. Підземні води, що містять велику кількість солей і газів, називаються мінеральними. Залежно від хімічного складу їх підрозділяють на хлоридні, сульфатні, магнієві, радонові і т.д. Мінералізацією називають суму розчинених у воді речовин без газів. За ступенем мінералізації розрізняють води питного і бальнеологічного призначення («бальнео» - ванна).

Грязі - це розріджені маси, що містять речовини, подібні до гормонів або вітамінів, мінерального або органічного походження. Залежно від способу утворення та складу бувають прісні, морські, сопочні і гідротермальні бруду. Прісні, наприклад, сапропель - це органічні речовини (продукти розкладання рослинних і тваринних залишків) з малою домішкою мінеральних, що утворюються на дні прісних водойм. Морські, наприклад, мулові сульфідні грязі - це відкладення морських заток, лиманів і солоних озер, які утворилися навколо джерел мінеральних вод. Сопкові бруду - результат підземної розвантаження термальних вод в товщу глинистих порід.

Гідротермальні бруду утворюються в місцях виходу на поверхню гарячих пароподібні струменів, які розчиняють породу, утворюючи рідку грязьову масу. Ці бруду характерні для районів з активною вулканічною

діяльністю і в даний час не застосовуються в лікувально-оздоровчої практиці. У свідомості більшості людей образ природи країни тісно пов'язаний з певним типом рослинності або з характерними (особливими) для даної території тваринами. Тому для створення образу природи країни важливо «прив'язати» її до певних природних комплексів. Для туризму інтерес представляють природні комплекси порівняно невеликих розмірів, але для складання країнознавчої характеристики досить розглянути географію природних зон суші (природні зони в океані не виділяються). Набір і географія природних зон неповторні в кожній країні, саме вони визначають «образ» і специфіку природи даної території, а значить, у великій мірі, особливості організації туризму. Термін «природна зона» вживається для позначення природних комплексів на рівнинах, а в горах природні комплекси називаються висотними поясами. Повна комплексна (географічна) характеристика природного комплексу такого рівня включає опис всіх компонентів природи, велика частина яких вже проаналізовано. Тому в цьому випадку досить обмежитися тільки описом флори і фауни. Назви ґрунтів доцільно приводити тільки в тих випадках, коли їх своєрідний колірний відтінок формує колористичне розмаїття пейзажу. Вивчення території і характеристика починається з перерахування природних зон і короткого опису їх співвідношення за розмірами і географії. Як правило, на території країни розташовано кілька природних зон, в цьому випадку спочатку характеризується та природна зона, умови якої найбільш сприятливі для розвитку туризму з точки зору дослідника. У плані характеристики природної зони (див. Додаток 3) два основних пункти - рослинність і тваринний світ. Характеристика висотних поясів не може бути визначена або складена експертним шляхом, так як природні комплекси навіть на схилах однієї гори розрізняються залежно від експозиції, природні (рослинні) спільноти північних схилів які мають бути обраними, ніж південних, східних чи західних. Тому в характеристиці може бути використана тільки запозичена з інших джерел інформація і складена іншими авторами характеристика висотних природних комплексів. Слід пам'ятати, що чим більше різноманітність природних комплексів, тим краще умови для туризму.

Рослинність - один з найважливіших компонентів природи, що визначає загальний вигляд території, співвідношення відкритих і закритих просторів, а значить, мальовничість місцевості. Власне, назви природних зон і висотних поясів визначаються по переважному в них типу рослинності. Подання про розміщення рослинності в країні можна отримати за допомогою карти рослинності. Значення рослинності як умови розвитку туризму дуже велике; друге місце за ступенем значущості займають ліси (деревна рослинність). Ліси збагачують повітря киснем, поглинають вуглекислий газ, очищають повітря від забруднення. Найбільшу привабливість для туристів представляють сухі світлі ліси з великою різноманітністю видового складу. Не менш цікаві також багатоярусні ліси зі складним складом рідкісних, часто унікальних порід (наприклад, тропічні ліси в Таїланді). Перше місце за рівнем привабливості займають лісостепу, савани і рідколісся (трав'яниста рослинність там

переважає), особливо в країнах Африки. Болота займають величезні площі в багатьох країнах, але значимість рослинності боліт для туризму менше. Природна трав'яниста рослинність степів збереглася тільки в заповідниках, національних парках або високо в горах (альпійські і субальпійські луки, що відрізняються барвистим різнотрав'ям). Твердолисті ліси і чагарники субтропічного пояса цікаві за видовим складом, але зустрічаються тільки на окремих ділянках. А чагарникова рослинність пустель настільки розріджена (за винятком оазисів і рослинності уздовж рідкісних водойм), що не представляє реальної практичної значущості для туризму, створюючи лише загальний фон території (антропогенне і сільськогосподарська рослинність розглядається далі в главі 7).

Характеристика рослинного покриву як умови розвитку туризму починається з вказівки переважаючого типу або типів рослинності і домінуючих (фонообразуючих) видів рослин, відповідних кожному типу. На підставі цих рослин визначаються типові або типові рослинні угруповання. Наприклад, в зоні мішаних лісів переважає деревна рослинність, яка в основному представлена соснами, дубами і буками. Типовим рослинним співтовариством є сосноводубово-букові ліси. Далі вказується кількість ярусів, коротка характеристика найбільш цікавих ярусів (наприклад, підліску), географія поширення і оцінка можливості використання рослинності за основними напрямками або видами туризму. Для оцінки можливостей використання необхідно перерахувати, які групи рослин (за їх значимістю в рослинному співтоваристві) зустрічаються на даній території. Наприклад, якщо на даній ділянці території країни зустрічаються (живуть) рідкісні, ендемічні та реліктові рослини (тварини), це є підставою для розвитку екскурсійно-пізнавального або екологічного туризму. Умовою розвитку утілітарнопромислового туризму є велика кількість типових, широко поширених промислових рослин. Все сказане відноситься також до характеристики й оцінки тваринного світу в будь-якій країні.

Характеристику тваринного світу в країні потрібно починати знову ж з перерахування типових тварин, що мешкають в природних зонах на даній території. Продовжити вивчення та характеристику можна двома шляхами: перший - перерахувати основні групи тварин, що зустрічаються на даній території; далі дається коротка характеристика кожної з груп, починаючи з найбільш численних (наприклад за видовим складом) і доступних для туристів. Під характеристикою розуміються короткі відомості про видовий склад, місця проживання (ареалах), особливості поведінки тварин і формах їх використання за видами туризму. Другий шлях - дається характеристика фауни по середях проживання груп тварин, починаючи з того середовища, яка є найбільш привабливою для туристів і / або задіяна в турбізнесі. Наприклад, при характеристиці фауни невеликої острівної тропічної держави доцільно спочатку дати характеристику мешканців океану (або морів). План такий характеристики також повинен послідовно включати розгляд усіх груп. Наприклад, говорячи про омивають острів морях, слід почати з

характеристики колоніальних коралових поліпів, далі описати основних мешканців коралових споруд і т.д.

Для оцінки можливостей розвитку конкретних видів туризму треба розділити тварин і рослини на групи (промислові, ендеміки, релікти, що охороняються) і оцінювати їх за групами. Природна зона - ділянка земної поверхні, що відрізняється від інших своєю природною природного комплексу, що виявляється в досить чітко вираженому зовнішньому вигляді. Межі природних зон визначаються за характером рослинності, яка наочніше інших компонентів відображає особливості кожної з природних зон.

Природні зони розрізняються по співвідношенню тепла і вологи. Назви цих зон визначаються по домінуючому типу рослинності. Природні зони добре виражені на рівнинах. Іноді їх протяжність відхиляється від широтної, і це може відбуватися під впливом різних причин. Наприклад, в центральній частині Північної Америки природні зони мають майже меридіональну протяжність. Зміни флори і фауни із заходу на схід під впливом зволоження відбуваються в тих природних зонах, які тягнуться через весь материк, наприклад зона тайги в Євразії. Це слід враховувати при характеристиці великих за розмірами території країн; види рослин і тварин в західній частині можуть в цьому випадку відрізнятися від таких у східній.

У горах в міру зміни їх висоти також змінюється співвідношення тепла і вологи, і відповідно змінюються природні комплекси, звані висотними природними поясами. Чим вище гори, чим ближче вони до екватора, тим більше і різноманітніше кількість висотних поясів, тим цікавіше ці об'єкти для туризму. Тому не дивно, що такою популярністю користуються у туристів підйоми на Кіліманджаро, де за один маршрут можна побачити зміну більшості природних зон, наявних на Землі.

Характеристика будь-якої природної зони в туристському країнознавстві включає в себе (по мінімуму) характеристику флори і фауни. Головним таксоном (основний таксономическою одиницею) живих організмів є вид. Але в туризмі зазвичай користуються поняттям група живих організмів. Під терміном «група» може розумітися назву типу, підтипу, надкласа, класу, загону або виду тварини в залежності від того, наскільки ці назви відповідають загальноживим смисловим значенням. Наприклад, в одному ряду можуть бути перераховані як назви груп різні таксономічні одиниці: губки (тип), коралові поліпи (клас), метелики (загін), молюски (тип), риби (надклас), земноводні, ссавці (клас) і т. д. Навколишнє середовище - це комплекс навколишніх умов, що впливають на життєдіяльність організмів. На Землі існують кілька середовищ, освоєних і заселених організмами: водна, околводная, наземна відкритих просторів, наземна закритих просторів, повітряна, ґрунтова і самі живі організми. З точки зору умов і можливостей розвитку туризму в цілому і по основних напрямках найбільше значення мають перші п'ять середовищ. Для рослинності середовище проживання - це співвідношення світла, тепла, вологи і поживних речовин на певній території. Для тваринного світу середовище проживання визначається кліматом і рослинністю.

Рослинність (флора) - це історично сформована сукупність видів (груп) рослин, що мешкають в даній області. Розрізняють декілька основних типів рослинності: деревна, чагарникова, чагарничкова, трав'яниста, моховолішайникова, гриби. Крім того, водна рослинність - водорості. Деревна рослинність підрозділяється на хвойну і листяну; хвойна - на темнохвойного (ялина, ялиця) і світлохвойного (сосна, модрина, кедр); листяні - на широколисті (дуб, граб, бук) і дрібнолисті (береза, осика). Сукупність деревних рослин називається лісом. Ліси можуть бути хвойними, листяними, змішаними, жорстколистяними. Чагарники також бувають хвойні та листяні, а чагарники, що ростуть в пустелях, часто взагалі не мають листя (саксаул). Чагарники і дерева, які ростуть в субтропіках, мають жорсткі листя, оберігають від випаровування, і називаються жорстколистяними. Чагарнички на відміну від чагарників не мають здерев'янілих стовбура, у них дерев'яніє тільки сама нижня частина втечі, вони зазвичай дрібні.

Трав'яниста рослинність представлена злаками (ковила, тонконіг) та різнотрав'ям (квіткові рослини). Мохово-лішайна рослинність, в свою чергу, складається з мохів (зелені, сфагнові) і лишайників (оленячий мох - ягель). Залежно від типу (типів) рослинності виділяють наземні відкриті і закриті простору. До відкритих просторів відносяться тундри, степу, луки, напівпустелі, пустелі, а до закритих - ліси.

Протягом століть дерева, трави, чагарники пристосовувалися один до одного і до навколишнього середовища, утворюючи своєрідні «Зелені держави» - рослинні співтовариства. Кожен вид або група рослин займає в них строго певне місце, позицію, звану ярусом. Більшість рослинних угруповань складається з декількох ярусів. Наприклад, дубовий ліс: самий верхній, перший ярус утворюють дуби; другий - чагарники (ліщина, глід, черемха) - утворюють підлісок; третій - чагарники (ожина, костяниця); четвертий - тіньовитривалі трав'янисті рослини (медунка, дзвіночки, конвалія); п'ятий ярус - мохи та лишайники, що стеляться по землі. Але тип лісу визначають домінуючі рослини першого ярусу - дуби.

Кожній природній зоні відповідає певна рослинне співтовариство, іноді їх декілька. Наприклад, в тайзі в залежності від умов середовища проживання розрізняють ялинники (темно-хвойну тайгу) і сосняки (світлохвойного). Кількість ярусів в кожному рослинному співтоваристві знову-таки визначається місцем існування і домінуючими рослинами. Болота - не природне зона, вони можуть зустрічатися практично в будь-якій зоні, навіть в пустелі є заболочені ділянки. Значення боліт в туризмі, як уже зазначалося вище, визначається рослинністю. Болота бувають низинні, верхові і змішані, кількість ярусів у них по-різному. Болота, які займають великі території, для туризму малосприйнятливі в будь-якій країні. Винятки становлять невеликі ділянки боліт, розташовані серед іншого типу рослинності. Наприклад, ділянка болота серед лісу або в пустелі. Такі ділянки не погіршують мікроклімат і не обмежують прохідність місцевості (їх можна обійти), але урізноманітнюють природу, так як мають особливий склад флори і фауни. Низинні болота мають пласку поверхню, часто зустрічаються ділянки «чистої»

води і трясовини. Рослинність представлена осокою, очеретом, очеретом, зеленими мохами і різнотрав'ям. Верхові болота утворюються в прогінах рельєфу, на височинах, рослинність - сфагновий мох, дерева, чагарники і чагарники. Багато болота багаті ягідниками (журавлина, морошка) і лікарськими рослинами, а також рідкісними видами рослин і тварин. Чим більше різних рослинних угруповань можна зустріти на даній території, чим вони різноманітніші (Багатоярусні), тим привабливіше ця місцевість для туризму.

Фауна (тваринний світ) - це історично сформована сукупність видів тварин, що мешкають в даній області. Найважливішим ознакою будь-якої фауни є її видовий склад. Кількість видів, що входять в неї, відображає її багатство. Суттєвою ознакою будь-якої фауни є екологічна природа складових її видів. Наприклад, загальновідомо, що тваринний світ тундри різко відрізняється від тваринного світу широколистяні ліси, що пустелю населяють одні види, а тайгу - інші. Для фауни тропічного і екваторіального лісу характерна наявність великої кількості видів, пристосованих до перебування на деревах. До них відносяться лазять форми ссавців, птахів, рептилій і амфібій, деяких комах. Більшості тварин властива цілорічна активність. Фауна степів або пустель - тварини, які проводять зиму (або жаркий, сухий період) в стані сплячки.

В океані мешкають особливі форми, що не зустрічаються на суші, це пояснюється своєрідними умовами середовища проживання. Найважливішими факторами існування і поширення морських організмів є світло, тепло, солоність води, характер течій. Всіх мешканців можна розділити на активно (або пасивно) пересуваються і донних. Групу активно плаваючих тварин становлять риби, великі головоногі молюски, ссавці та ін., Всі вони становлять значний інтерес для туризму. Поверхня дна континентального шельфу - це багатий тваринний світ. Тут хороші умови освітленості і велика кількість їжі (зарості водоростей і морських трав). Це голкошкірі, актинії, губки, корали, краби та ін. Але, як правило, в більшості країн недостатньо дати характеристику тваринного світу на рівні природної зони. Необхідна характеристика фауни по середах проживання на мезо- або мікрорівні, т. Е. Особливості всередині території природної зони. Луг, заплава, узлісся - відкриті простори. Бор, діброва, зарості, перелісок - закриті простори. Озеро, невелику ділянку річки або моря - водний простір. Берег або ділянку берега - околководной простір. Кожній з перерахованих середовищ відповідають свої особливі групи тварин. Іноді для того щоб визначити можливість розвитку певного виду туризму, необхідно знати конкретні райони, місця проживання певних тварин або рослин. Ареал - частина території або акваторії земної кулі, на якій постійно зустрічаються популяції певного виду або іншого таксона тварин (рослин). Можна отримати уявлення про ареал, вивчивши його картографічне зображення.

Всі рослини і тварини можна групувати також за їх місцем в рослинному співтоваристві: рослини або тварини, повсюдно ростуть (мешкають) в даній природній зоні (Або її частини), - домінуючі, або фонообразуючі, рослини

(Тварини); рідкісні - рідко зустрічаються на даній території або Землі в цілому. Рідкісні рослини (і тварини) підлягають охороні - охоронювані рослини і тварини. Крім того, виділяють ще дві групи рослин і тварин: ендеміки і релікти. Ендеміки - рослини і тварини, що зустрічаються тільки на даній території і більше ніде. Ендемічність - це ознака, що визначає ступінь самобутності фауни. Чим вище систематичний ранг таксонів-ендеміків, тим більш самобутнього фауна, тим цікавіше територія для туризму. Кількість ендеміків в різних фаунах неоднаково. Найбільш високий відсоток ендемізму в острівних фаунах, а на континентах - в районах з сильно розчленованим рельєфом, т. Е. В гірських країнах, оскільки географічна ізоляція - необхідна умова формування ендеміків. Прикладом давньої і самобутньої фауни служить Австралія, де мешкають вісім ендемічних сімейств ссавців (сумчасті), три ендемічний-них сімейства птахів, не рахуючи ендемічних пологів всіх класів хребетних тварин. Релікти - рослини і тварини, що дійшли до нас з минулих історичних епох. Не завжди релікти і ендеміки є рідкісними і потребують спеціального захисту; буває, що фонове тварина або рослина є реліктом (нільський крокодил, наприклад) або ендеміком (кінь Пржевальського). Але, безумовно, все релікти, ендеміки і тим більше охоронювані рослини і тварини представляють інтерес для туризму. І, нарешті, остання група - промислові тварини та рослини. До промислової групи можуть бути віднесені тільки численні, повсюдно поширені тварини, а також гриби, дикорослі плоди, горіхи та ягоди. До цієї ж групи належить більшість лікарських рослин.